

Предраг Р. ДРАГИЋ КИЈУК

НОМО SYMBOLICUM и НОМО EUROPEUS

Постоје људи неспособни да се прилагоде средини, времену, култури и друштву, особени, усамљени, неприступачни, затворени у себе, — људи који и када закораче у свет јавног живота носе атмосферу одбојности, бранећи тако свој свет од свега што би га, споља, могло угрозити. Такав је био Милош Црњански, велики ерудита и велики писац; а остао симбол особености, непредвидљивости и неразјашњености. Постоје, међутим, људи који се лако и успешно прилагоде средини, времену, култури и друштву, — макар што су револуционарног духа и јеретичке склоности; они поседују шарм који није личан, као и ерудисија, већ који се преносе на друге и свет такву ерудитивност прихвата јер му се она нуди, јер је отворена, а не крајње субјективистичка, па онда и херметична. Такав је био Димитрије Митриновић, можда највећи езотеријски песник српског језика (чије је песништво непознато у Европи) и једини српски слободни мислилац који је стварао за Европу и оставио трага у европској културној баштини.

Мало је тога што је везивало двојицу индивидуалиста (потпуно би погрешно било утврђивати њихово пријатељство јер се такве природе уважавају али не зближавају), иако ћемо за ову прилику назначити две преломне ситуације — мање као жељу да текст затворимо као целину, више као тежњу да текст оставимо отвореним. Тако ће читалац сам моћи да пронађе, или да наслути, спону, могућу копчу везаности, тачку која ове две судбине приближава више него што су то они, будући да су могли, икада остварили.

Занимљиво је да ће Црњански — који није радо говорио о утицајима, о блиским идејним световима — о Митриновићу (код кога су, када је био уредник у „Босанској вили“ прве песме објавили Иво Андрић, 1911, и Милош Црњански, 1912) изрећи следећу оцену: „Што се тиче литерарних утицаја из тога доба, забележио бих Митриновићев. Сећам се својих другова који су изгинули, и оних који су остали живи, а баве се књижевношћу: сви су они полагали наде, више него у друге, у тог песника“. Зато, с правом, у најпотпунијој и најбољој студији о Митриновићу („Догма и утопија“) Предраг Палавестра констатује да Митриновић јесте „најоригинал-

нија личност у српској књижевности с почетка XX века“. Митриновићева особеност није толико у ерудитивности — која је преваходно изазвана жељом за лауретарношћу а не аналитичношћу — колико у упорном грађењу поезике мистичног, поезике хармоније чију моћ не могу да надвладају елементи несклада, поезике светлости, поезике идеја које имају својство божанске промисли.

За нас ће, међутим, бити пресудније деловање Митриновића у Европи, где је скоро потпуно престао да се бави поезијом. Утолико пре инсистирамо на делу хронологије биобиблиографије овога филозофа. На тај начин ће се — уместо овешталих, иако истинитих, фраза о Митриновићу као дендију, потом егоцентрику (у Енглеској, у којој је и умро) обријане главе и тамног одела — читалац пресудније упутити у биографију и идеје овог индивидуалисте који је у себи спојио слична или потпуно антиподна својства: био је мистик, прагмата, пророк, политичар, хилијаста, антрополоф, аријевац, свеславен, завереник, проповедник, ерудита, фабијанист, пацифиста, митоман, гностик, утописта, агитатор, авантуриста, догматичар, космополита, песник и филозоф — и изнад свега конспиратор и визионар.

Међу Митриновићевим пријатељима истакнуто место припада Богдану Жерајићу (који је припремао атентат, 1910, на цара Франју Јосифа) и Владимиру Гађиновићу (који Троцком, у првом светском рату, описује Митриновића као истакнутог идеолога њихове групе и интерпретатора вајарског дела И. Мештровића). Они су били најактивнији чланови његовог тајног ђачког клуба „Матица“ (1904). Исто тако, био је и у пријатељским односима и са истакнутим уметницима и друштвеним радницима окупљеним око „Српског књижевног гласника“. Међутим, потреба за затвореним групама, која ће остати његова главна карактерна особина, доћи ће до изражаја и у дружењу са припадницима „хрватске модерне“. Наиме, са некима од њих (Ковачић, Ујевић, сликар Кљаковић, карикатуриста Крижанић) основаће 1912. године тајно друштво „ОМ“. Зато не чуде опречна мишљења о овом филозофу: по Андрићу — био је *spiritus movens* младобосанаца, по Матошу — „најмљени славопојац и куферноша“.

Иако се још 1911. године спремао да преводи Вергилија, убрзо открива један другачији свет од класичних култура — и почиње са изучавањем византијског и словенског наслеђа. 1913, у Београду, покушао је да оснује „Лигу за уметничку културу Југословенства и Балкана“, чиме се завршава његова заокупљеност националном политиком а почиње свера будућег растућег космополитизма. Идеја Лиге је била јасна: предочити Европи словенско наслеђе Балкана које — поред хеленске и византијске традиције — својом аутентичношћу јесте треће важеће искуство европског наслеђа.

Митриновића су управо осећања и вера у космополитизам довели до идеје да оснује (у Минхену, 1914) покрет „Основе будућности“. На овој идеји радиће и убрзо, исте 1914, по доласку у Лондон. Међу оснивачима су и његова два пријатеља: руски сликар Василије Кандински (о чијем је делу говорио у Минхену 27. фебруара 1914) и италијански писац Ђовано Папини. Програм је у ствари био његов и тицао се „свељудске“ европске будућности, од-

носно светске. На политичком плану, између осталог, овај програм је подразумевао и оснивање „једног Парламента Нација“ и „Савез Европских Држава“.

На списку сарадника (којима се обратио за прилоге будућег годишњака који је требало да се појави 1915) утопистичког програма „Основе будућности“ били су и: А. Бергсон, С. Пшибишевски, Х. С. Чемберлен, П. А. Кропоткин, Ф. Т. Маринети, Х. Џ. Велс, Р. Луксембург, Д. Мерешковски, П. Пикасо, Б. Шо, С. Луис, К. Хамсун, Е. Паунд, А. Франс и др. Захваљујући везама са Ф. ван Еденом и Е. Гуткиндоом ступа у контакт и са Мартином Бубером, Гершомом Шолемом, Амптоном Синклером и Валтером Бењамином.

Своје место је нашао у највишим интелектуалним круговима Енглеске. Писао је редовно за лист „The New Age“, као и његови пријатељи: Е. Паунд, А. Р. Ораж (чију рубрику „Читаоци и писци“ Т. С. Елиот истиче као „најбољу књижевну критику тога доба“), Х. Рид и други. Митриновићеве идеје и данас систематски разлажу његови последњи сарадници окупљени око друштва „The New Atlantis Foundation“.

Уживајући, као особена интелектуална појава, Пашићеву наклоност добио је посао у српском посланству, у Лондону, одмах (1914) када је као аустроугарски поданик из Немачке избегао у Енглеску. Међутим, Митриновић није могао бити близак са ондашњим представницима Југословенског одбора (са „мучним дипломатским сплеткама српске и хрватске емиграције“) или интелектуалцима увелико већ у служби дневне политике (Ј. Цвијић, Б. Поповић, П. Поповић, Ф. Супило, И. Мештровић, А. Трумбић итд.). Након једне афере (када га пријатељ Тин Ујевић пријављује српском посланику у Паризу „због сумњивог понашања“), 1916, Митриновић се потпуно удаљава од круга југословенски оријентисаних интелектуалаца и повлачи у, са егзилом у себи, живот расељене психологије, у архипелаг емиграната. Његова судбина се неће изменити нити са оснивањем прве Југославије, нити њеним распадом, као што се неће изменити ни са стварањем друге Југославије. Једном жигосан због „сумњивог понашања“ није ни покушавао да измени свој статус изгнаника; једноставно он који је надрастао своју средину (која га је већ заборавила и као песника, а која ће га са помпом дочекати у Београду 1930. а испратити са увредама) имао је само један избор: да се у свету, који има потребу да га чује и чита, посвети својим утопистичким идејама.

Занимљиво је да су се, 1915. године, у Лондону зближила два велика духа, Николај Велимировић и Димитрије Митриновић. Познати беседник, и онда јеромонах, Велимировић, првобитно пантеист — који ће касније искључиво трагати и налазити смисао једино у Христу, „свечовеку“ јер човечно је потпуно само ухристовљењем (последња књига коју је објавио, у егзилу, после II светског рата, носи наслов: „Једини човекољубац“) — заокупљен и сам идејама руске филозофије свејединства покушавао је да уједини своје уверење југословенства и православног, саборног, католичанског духа (у Вестминстерској капели Св. Маргарете одржао је, 1915, неколике проповеди). Угледни монах и ерудита (из Берна се вратио са докторатом из теологије: „Вера у Васкрсење Христово као основна догма Апо-

столске цркве“; у Оксфорду је припремао докторат „Филозофија Берклија“, који ће одбрани у Женеви) у енглеској средини био је радо слушан гост. Велимировић је, с лакоћом, објавио неколико књига у Енглеској. Али да напоменемо и то да се у овом периоду у Лондону налази и „легендарни“ Хаџи Тодор Димитријевић (касније познати језикочистунац и издавач сопственог Речника српскохрватског језика и јединственог Правописног билтена) који пред енглеским судом добија спор против Н. Велимировића због ауторства једне књиге која је носила Велимировићев потпис.

Очито да су заједничко трагање за универзалним духовним вредностима, почетни хришћански пантеизам и раније уважавање (В. Дедијер тврди у књизи „Сарајевски атентат“ да су се младобосанци над Николајевим „Беседама под Гором“ заклињали као над Јеванђељем) утицали на блискост везе између Д. Митриновића и Н. Велимировића. Заједничка размена идеја допринела је да Митриновић сачини нацрт издавачког плана едиције „Словенски свет“. Многи од предвиђених наслова значе више него, данас, остварени планови великих издавачких кућа. Уређивачки одбор замишљене серије сачињавали су: Д. Митриновић и Н. Велимировић (као Југословени), Томаш Г. Масарик (у име Чеха), Винцент Лутославски (у име Пољака) и Сергеј Булгаков (у име Руса).

Од 1921. до 1930. Митриновић је — сем што изучава индијску филозофију и антропозофију Р. Штајнера — објавио велики број текстова из уметности, филозофије и религије у листу „The New Age“, и одржао још већи број предавања за припаднике његовог кружока и то из најразличитијих области: од Хусерла, Бергсона, Хегела, Маркса до зен-будизма, таоизма, браманизма и хришћанства, те индивидуалних и друштвених неуроза и о вољи за моћ. Како је интересовање његових приврженика (међу којима је и психоаналитичар везан за лист „The New Age“, др Морис Никол, касније познати сарадник К. Г. Јунга) а превасходно његових чланова кружока (нарочито Ален Портер, касније професор књижевности у САД) расло за индивидуалну психологију он ће теме својих предавања прилагодити психолошким и психоаналитичким интерпретацијама као и дубинској психоанализи. Било је то време интелектуалног трагања за апсолутним духом, трагања које је раздирао Фројдов ерос скривен у идеји слободе и очишћења.

1926. године Митриновић је основао групу „Нова Европа“ са којом ће сарађивати до смрти и која, у ствари, представља „институционализовани рад његове школе“. Исте године сретће се у Лондону са Алфредом Адлером — што ће довести до тога да организује „Адлерово друштво“ (са секцијама за социологију и филозофију).

Митриновић, хришћански утопист и азијатски езотерик, метафизички филозоф наде и панхуманист, и заробљеник космизма у коме су простор и време неапориорне категорије — никада није напуштао идеју о универзалној теорији свечовечанства, идеју која почиња у сједињавању духовних искустава јер је дубоко веровао да се може изградити „бољи свет, који би се ослањао на највише и најдрагоценије вредности људског духа“ (П. Палавестра). Свака деградација људског духа озбиљно га је потресала и он који је консултовао дела Ј. Бемеа, Ф. М. Достојевског, В. С. Соловјева, С. Булгакова,

С. Фројда, К. Г. Јунга, Н. Бердјајева, Ничеа и других — одлучно је реаговао у таквим ситуацијама.

Наиме, Митриновић је своје месијанство свечовечанског („Савеза крви“) разматрао као надградњу свеславенства, — што је требало да посведочи годишњак „Аријска Европа“. Свет, значи, треба да постоји у сједињавању (уједињавању) а не у апсурдној аријевштину то јест изабраништву једне расе, асимиловању духовности више расе (немачко наци-лудило је и разлог Митриновићевог протестног писма Адолфу Хитлеру 1933). Али, други светски рат је, чини се, ако не одузео Митриновићу сан у духовну збиљу света онда, сигурно, избледео папире на којима је тако упорно хтео да остави траг својој вери у човека, у свет, у свечовека.

Таквог Димитрија Митриновића затекао је у Лондону Милош Црњански и покушао да му, додуше безуспешно, надокнади макар материјални мир, желећи да му обезбеди помоћ преко југословенског посланства. То ће покушати још једанпут, 1948, када и сам није схватао да се врти у кроновској матици егзилног архипелага, обећавајући Митриновићу место лектора на Универзитету у Кембриџу, — обећавајући, у ствари, самоме себи веру да „хумани свет“ не може ставити печат на судбине људи који су удисали дух света а не живот „барбаро-генија“.

Црњанском су следиле године искушења речи а Димитрију Митриновићу — који није много писао и који је више машина идеја, па тако и појава а не стваралац кохерентног дела — поглед упрт у слике које је волео и с пажњом чувао. Тај поглед се тако и зауставио (1953), неминовног дана када се преселио из света искушења саборно црећи истину из слика Мироа, Магрита, Кандинског, Пикаса, Брака, Далија, Де Кирика...